

PHILOLOGY AND PHILOSOPHY

FRI-110-1-PP(S)-01

THE BULGARIAN EUROPEAN –
CULTURAL MEMORY AND SYMBOLIC MESSAGES
OF UNDERSTANDING AND KNOWLEDGE¹⁷

Assist. Prof. Mila Galabova-Marinova PhD

University of Veliko Tarnovo - Branch Vratsa

E-mail: m.galabova-marinova@ts.uni-vt.bg

***Abstract:** In the new realities of the 21st century are emerging complex transformations in the modern humanitarian and holistic construction of the human personality. The contemporary socio-cultural competencies are built on the lasting stable basis of the Bulgarian national self-consciousness and European civilization affiliation. The psychological and pedagogical process of education, training and development follows symbolic messages of understanding and knowledge, inherent in the Bulgarian European. Verbal information especially is encoded and presented through a system of images that are clearly and permanently fixed in linguistic semantics. For example, the invariable lexical core of words, phrases, and speech constructions, stored in the universal linguistic picture of the world. From the literature derives also the Eurocivilizational concept of meaning, significance, knowledge, cultural heritage, humanitarian values, upbuilding, progress, message for the future.*

***Keywords:** Bulgarian identity, European civilizational affiliation, modern sociocultural realities, cultural attitudes, communication skills, mental and receptive benchmarks, transfer of knowledge*

ВЪВЕДЕНИЕ

Няма прародителски портрети,

ни фамилна книга в моя род...

(Е. Багряна)

Европейското ни самосъзнание и самочувствие в съвременността се опира основно върху способността за непрестанна промяна при /не/възможния интерактивен диалог с другите. Увоените умения за общуване обикновено сближават различните стилове на комуникация в съответствие със социокултурната идентичност на субекта и конкретната ситуация. Необходимостта от непрекъснато обучение, образователно усъвършенстване и социокултурно развитие извежда на преден план постижимите мобилности и контакти в обществото, преодоляването на локални стереотипи при установени начини на мислене и световъзприемане, условията за ефикасна интеркултурна комуникация. Срещата с Другия отразява в значителна степен и специфично българското, или характерните народопсихологически качества, положителни и отрицателни стереотипи на нашата национална общност, както и най-разпространените мисловни и рецептивни модели. Българският образ на света маргинализира прояви на нецивилизованост, агресивност, анахронизъм, съмнителна компетентност в сегашните социокултурни реалности. Проникновеното разбиране и формиращото хуманитарно познание поражда и съхраняват трайни духовно-нравствени еталони, които в движение към по-висши равнища на себerealизация поражда ценности, насърчаващи развитието. Цивилизационният процес, като индивидуално постижение в унаследяването и предаването на определени интелектуални същности, сменя основополагащи категории и обновени във времето принципи на актуалната житейска философия. Примерно вижданията за науката, идеалите, миналото и свещените места на общностната ни памет (Балканът, Шипка, Околчица, Дунав и пр.), както и преклонението пред националните икони Отец Паисий, Раковски, Левски, Ботев, Бенковски...

¹⁷ Докладът е представен на заседание на секция „Филология и философия“ на 61 международна научна конференция „Нови индустрии, дигитална икономика, общество – проекции на бъдещето – V“, проведена във Филиал-Силистра на Русенски университет „А. Кънчев, на 28 октомври 2022г. с оригинално заглавие на български език: „БЪЛГАРСКИЯТ ЕВРОПЕЕЦ“.

В такъв смисъл става обяснимо, че непосредствено след Освобождението, 1878 г., се появява, развива и утвърждава съзнанието на българските граждани за европейска цивилизационна принадлежност. Точно тогава се наблюдава нарастващ стремеж към въвеждане и утвърждаване на нови цивилизационни норми, изисквания, стандарти и ценностни избори в народопсихологията ни, производни на представите за социално благополучие, за развитие на изкуствата и науките, за напредък на технологиите.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Културният диалог без съмнение стимулира обмен на идеи в една действителност, вече отворена към другите, непознатите отблизо и далеч. Свободният гражданин скоро ще открие реалностите на новия 20. век чрез разпространените митопоетични сюжети на пътуването – аналогични на социалната еманципация от ограничения и предразсъдьци. Посветителният сюжетен мотив се разгръща по епическата композиционна схема „недостиг – препятствия и изпитания – сполука” и подготвя преображенията на българския човек. В известен смисъл цивилизоването би трябвало да съответства на общоприетата идеална представа за интелектуалеца, тъждествена например с облика на П. П. Славейков. Знайно е, че освен своето културно мисионерство, той прокламира трайно несъгласие с обичайните, общоприети и рутинни мнения, становища и отношения. Сходна позиция заема уникалният български духовен аристократ Алеко Константинов, „възложил” повествованието, или действието чрез активна речева комуникация в книгата „Бай Ганьо. Невероятни разкази за един съвременен българин”, 1895 г., на разказвачи с прототипи от своя приятелски кръг „Весела България”. Наистина тези персонажи наблюдават критично и често коментират с ирония странните български нрави в новата историческа епоха, а именно отрицателни социалнопсихологически явления като недобросъвестност, корупция, кариеризъм, агресивна посредственост, пресметливост. Появява се и скокообразно нараства монологичната, авторитарна комуникация на прословутия Бай Ганьо – антигероят, антиподът на идеалиста, който също като него заминава за Западна Европа, но се завръща в родината непроменен, неповлиян от цивилизацията, все така непросветен. Г. Балкански си остава фалшив европеец, запазил привичния си ориенталски, примитивен манталитет. Крайно оскъдният му речник, съставен предимно от звукоподражателни думи с подтекст, статично назовава и посочва смехотворни емоционални преживявания и прикрити намерения, осуetyава плодотворните контакти и равнопоставените взаимоотношения с различните. Така протича неочакваното „запознаване” с професор К. Иречек, преминало в комично разногласие по време на комуникационния контакт. Нарушени са елементарни етични норми (груба безцеремонност, ниска култура, невъзпитаност, користни намерения). Противопоставени са очакванията за нормално словесно общуване и взаимодействие, доминира подчертаната двуплановост на смисъла, последвана от рязко замълчаване и пространствено отдалечаване. Вместо синонимна употреба на определенията „разбиращ” и „хуманен” са демонстрирани отживели нагласи и предубеждения спрямо чуждия европейски гражданин, при това въпреки неговото лично участие в съграждането на независимата българска държава. Нека припомним, че съзнателното творческо търсене на интеркултурна диалогичност посредством литературния мотив „пътуване” бива обозначено още от автор като Марк Твен чрез романовото заглавие „Глупаци в чужбина”, 1867 г.

Явно извор на комични недоразумения и сериозно озадачаване у действителния български европеец стават опозициите „родно – чуждо”, „близо – далечно”, „изостаналост – прогрес”, „мудност – бързина”, „бедност – забогатяване” в пътеписите на Щастливеца, посветени на Световните изложения в Париж през 1889 г. и Чикаго, 1893 г. В случая писателят ерудит подлага на критично преосмисляне краевековния български познавателен опит за близкия и за далечния свят. Впрочем мотивът за дребнавото дяволито хитруване попада още на Вазовите „службогонци”, по-късно на андрешковците шопи (Е. Пелин), като и в съвременността – на „тримата глупаци” от сатиричната анимация на Д. Донов... Отказът от интерактивно словесно общуване при подобни обстоятелства всъщност подсказва изостаналост, нецивилизованост и ориенталска застиналоост в начина на мислене.

Оказва се, че предпочитаното невербално възприемане при комуникативен процес в едно „затворено“, статично структурирано общество всъщност пренебрегва речта, т.е. отхвърля словесния канал за връзка и логическата рационална последователност, подреденост и каузалност. Речевото общуване и взаимодействие в качеството на пълноценна индивидуална, групов или колективна комуникация има задачата да означава, назовава, съобщава, да въздейства и убеждава. Именно чрез словото се постига действен, интензивен диалог с висока степен на резултатност. Не намеците и жестикулациите, не „езикът на тялото“ и интонационната изразителност, а понятията изграждат ярки и ясни познавателни образи чрез обобщено представяне на съществени признаци и устойчиви характеристики относно предмети, субекти и явления. Съвременните научни изследвания в областта на психо- и социолингвистиката, педагогическата психология, антропологията, социологията и други когнитивни сфери изследват процесите на възпитаване в комуникативност, контактност, речевоетикетно изразяване, емпатийност, добронамереност, доверие и обединяващи отношения. (В този смисъл са показателни паметните образи на родното в българската лирическа класика за деца, например в стихотворенията „Я кажи ми, облаче ле бяло“, „Родна стряха“, „Родна реч“ – Р. Босилек.) С основание може да се твърди, че особено важни за резултатното диалогично събеседване и взаимодействие са словесните послания, адресирани към обитатели на различно, непознато културно пространство, каквито са днешните български общности в Германия, Испания, Великобритания, Гърция, Италия, Франция, Белгия, Нидерландия, Австрия, Дания, Швеция... Несъмнено средата, в която съществуваме сега, постоянно се променя при адаптацията ни спрямо нововъзникващите обществени реалности. Върху подобен фон културно обусловените стереотипи на мислене и поведение – безразличие, затвореност, пасивност, комплексирана психика, изолация, – вдъхновяват забавни, анекдотични и поучителни истории с впечатляваща традиция от Възраждането до наши дни. Да споменем например произведенията с игрово преосмислящо комично изображение на Л. Каравелов („Българи от старо време“), И. Вазов („Чичовци“), М. Георгиев („Меракът на чичо Денчо“), Чудомир („Нашенци“), както и на Ст. Стратиев – съвременния последовател на А. Константинов и др. Констативните тревожни „симптоми“ в тази родна литературна традиция са следните: тревожни признаци на отживяла патриархалност, безпринципност, пошлост, безразличие, неизменна психическа затвореност, пасивност, аморалност, еснафска духовна деградация и застиналост, неспособност за промяна на себе си и на света. Изброените анахронични качества обрисуват архаичния портрет на балканската философско-психологическа битийност и очертават етнокултурната специфика на полуострова, известната негова чудноватост, странност, изтъкана от банални традиционни вярвания, предубеждения и изчерпани модели на етично поведение. Благодарение на жизненото епически-смехово начало, ироничната дистанция и пародийността се градят въздействащи словесни художествени послания спрямо социалната несправедливост, деградация, беззаконие и упадък.

По принцип смисловото оразличаване и противопоставянето в индивидуален, групов и национален мащаб предполагат бинарни опозиции от порядъка на добро – зло, сакрално – профанно, ум – глупост, хубаво – грозно, приемливо – недопустимо и т.н. Често срещан резултат от тяхната употреба в истинската и в измислената художествена реалност е полюсното „преобръщане“ на традиционните християнски патриархални добродетели: разсъдливост, сериозност, честност, морална чистота, скромност, пестеливост, трудолюбие, сръчност, съобразителност, гостоприемство, чувство за дълг към общността, била тя семейна, родова, професионална, етническа. Поради национално-историческата драма на нашата държавност столетия наред човекът от българския свят пребивава в прагова ситуация на самосъхранение чрез невероятни, изключителни случаи на приспособяване и спасяване. Забележителната Софрониева автобиографична творба „Житие и страдание...“ (1804 г.) явява странстванията и изпитанията на един български владика с поредица от впечатляващи жестове, но също така действия не толкова подобаващи на неговия духовен сан и на прародителския пример. Очевидно тук става дума за пренасяне и усвояване на културни кодове от нови, непознати сфери на кръстопътното пространство между източна и Западна

Европа, Стария континент и Азия, домашното и съседското/комшиятското пространство, а в редица случаи и чрез живия контакт с българските общности зад граница. Нерадостна истина е, че „(...) нашенецът по един начин мисли, по втори начин говори, а по трети действа. Така го е възпитала действителността, сътворена от собственото ни историческо развитие.” (Данчев, 2002: 53) Подобно отчуждение от социалното битие и самосъзнание всъщност плахо надмогва, скрито преодолява постоянната несигурност, нестабилност и безперспективност в човешкия и природния свят. Балканският човек, респективно българската народопсихология и душевност, парадоксално обединява диадите „западно – източно”, „централноевропейско – ориенталско/левантинско”, „чуждоземно – родно”. Значима проява на природна интелигентност се забелязва в проявеното отношение към Другия, чието приемане се свързва с представяне и осмисляне на определени позиции, убеждения и нагласи, с встъпване в преки междуличностни отношения, което е надежден белег за зрялост на хуманитарната ценностна система в съответните етнокултурни общности. Впрочем техният цялостен начин на живот се крепи върху сплотеност, добротворство, отвореност, емпатийност, взаимност, т.е. динамична комуникативност. Разноликите образи на Другия разкриват важни универсални истини за човешката същност, проникната от съзнанието за първозданното единство на живота. Подобна символика притежават знакови образи и действия, внушаващи духовно благородство, неподправен аристократизъм и дълбока приемственост с бащите на нацията, например тържественото заявяване на собствената идентичност - „Аз съм българче” и търсене на „българското”: „Дядо Йоцо гледа”, „Една българка”, „Българският език” от Иван Вазов; мисионерските фигури на Константин Величков, Стоян Михайловски, Алеко Константинов, на Елин Пелин и Яворов след посветителното им пътуване до Франция (1906-1907 г.) и др.

В същата насока съвременното съзнание на европейца у нас изследва и прилага нови културни кодове във възпитателните модели на поведение, в детския рецептивен аспект на художествена комуникация с изкуствата, в процеса на педагогическа рефлексия върху конкретни психологически нагласи, склонности, настроения, емоции, поведенчески навици, желаниа, стремежи, способности, дарования. Иновативните психолого-педагогически търсения в тази насока се ориентират към придобиване и натрупване на културни компетентности в семейството, близкия социален кръг и образователните институции. Според актуално изследване е констатиран следният факт: „Майката е най-четящият родител още в ембрионалния период на детето. Тя е фактор за формиране на читателско-ориентирана домашна среда. Чрез мелодиката на езика и ритмиката на майчиното слово детето се приобщава към книгата.” (Михайлова, 2021: 288) Освен на системно придобиваните знания, умения и отношения в последователните възрастови периоди, се разчита на креативната способност за генериране на идеи, вложени латентно в трайни културни притежания и наслоявания с произход от различни ландшафти. В такъв смислов контекст е обединена визията за Дунавските страни, за емблематичната „малка, българска Виена” (Русе), както и за възрожденските архитектурно-етнографски комплекси, археологическите забележителности, историческите артефакти у нас. В последно време привличат интерес българските забележителности в инициативата „Европейски столици на културата”. Популяризираните творчески обучителни технологии също обещава адекватна и успешна реализация на съвременни човешки ресурси. Същевременно алтернативите в създаването на словесния свят през началните десетилетия на 21. век преоткриват комуникационните канали за интерактивен диалог и продуктивен общ език в актуални образователни процеси, свързани с усещането и отношението към света – природен и човешки. Питащото философстване за смисъла, причините, характерологичните качества, нравствената мяра, естетическата чувствителност, духовната висота фундаментално трансформира образователния процес по български език и словесност, литературна или фолклорна. Практически постижимото обновяване на картината за света изисква провеждане на адекватни, съвременни социални действия, подчинени на факторите осъзната принадлежност, признание, развитие, познание, самоусъвършенстване, себеизразяване, престиж, обаяние, влияние, мислене извън рамките, увереност, организираност.

В една постепенно демократизираща се държава като съвременна България ранните интелектуални интереси действително имат потенциал да се разгърнат и осъществяват в знакови послания на разбирането и познанието. Социокултурните компетентности за откриване и използване на логически връзки и отношения, за последователност, причинност и пр. обогатяват, уплътняват и разгръщат емоционално-естетическото усвояване и рефлексивното отразяване на действителността, била тя реална, измислена, обикновена, свещено-празнична. Образно-пресъздаващото възприемане, речевото мислене и изразяване се усъвършенстват чрез разнообразни типове пресъздаване, тълкуване, интерпретиране, съпреживяване, преобразуване. От своя страна, днешната българска словесна култура проточва детската книга – учебна, игрова, развлекателна, интерактивна, двуезична и т.н., в хода на все по-пълната образователна социализация и хуманитарната културна комуникация. Разбира се, цялостното обучение по български език и литература, начален етап системно представя устойчиви понятия (концепти) на българската културна, родова и национална памет, на българския речевокомуникативен опит. Показателно е, че обществената и индивидуална активност в условията на продължителна духовна криза съхранява и отправя към следващите поколения характерните черти на европейската културна памет и цивилизационен опит през второто десетилетие на 21. век.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Вследствие на предложените аналитични наблюдения и аналогии може да се предположи, че семантично „преобърнат”, т.е. знаково подменен, феноменът „български модел” (Ст. Стратиев) проблематизира съвременната социокултурна ситуация у нас. Върху нейния фон все по-приглушено звучат проявите на статичност, затвореност и консерватизъм в съзнанието за колективна идентичност у българското „Аз”. Продължава постоянното доизграждане на колективната общностна памет в националното културно пространство като своеобразна територия на движението към по-висши нива на себerealизация. Признак за този процес е въвеждането и прилагането на иновативни „модели“ за социално, интелектуално и нравствено възприемане, реагиране и поведение като цяло. Най-сетне споделените природни и обществени ценности, качества и факти от актуалния социокултурен живот пробуждат забравената чувствителност към нашето вековно митопоетично съзнание. Откроява се потребността от създаване и преживяване в националната психика на непреходни културни събития и познавателни структури, съзвучни с тенденции и перспективи както у нас, така и в обсега на общоевропейските интеграционни приоритети през двадесетте години на настоящото столетие.

THANKS

Авторът изказва благодарност към Научноизследователски проект на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий” - Филиал Враца „Преподаване – научно развитие – практически резултати (Популяризиране резултатите от изследователската дейност на преподавателите от ВТУ - Филиал Враца)“ по Договор № ФСД – 31 – 312 – 19 / 19. 04. 2022 г. за финансирането на настоящата работа.

REFERENCES

- Aretov, N. (2006). National mythology and National literature. Sofia: „Queen Mab” (*Аретов, Н., 2006. Национална митология и национална литература. София: „Кралица Маб”*)
- Beauty in the culture of Bulgarians and Serbs (2017). (*Красотата в културата на българи и сърби. 2017. Авт. кол. В. Търново: УИ „Св.св. Кирил и Методий”*)
- Benbasat, A. (2006). The „European” Bai Gagno and the bright myth of the Lucky Man. Sofia: LiK (*Бенбасат, А., 2006. „Европеецът” Бай Ганьо и светлият мит за Щастливеца. София: ЛиК*)
- Danchev, N. (2002). Psychology of the Bulgarian. Gabrovo: UI „V. Aprilov”, p. 53 (*Данчев, Н. 2002. Психология на българина. Габрово: УИ „В. Априлов”, 2002, с.53*)

Genov, Y. (2004). Why do we succeed so little. Think about how much some people get in our way some retrograde ideas of our culture. Sofia: „Abagar” (Генов, Ю., 2004. *Защо толкова малко успяваме. Размисли върху това колко много ни пречат някои назадничави идеи на нашата култура. София: Абагар*)

Georgieva, S. (2016). Comprehension as a pedagogical problem. Ruse: UI „A. Kanchev” (Георгиева, С., 2016. *Разбирането като педагогически проблем. Русе: УИ „А. Кънчев”*)

Kirov, D. (2014). Spiritual and National identity. Sofia: UI "St. Kl. Ohridski" (Киров, Д. 2014. *Духовна и национална идентичност. София: УИ „Св. Кл. Охридски”*)

Khadzhikosev, R. (2015). The traveling Bulgarian. Blagoevgrad: UI „N. Rilski” (Хаджикосев, Р. 2015. *Пътуващият българин. Благоевград: УИ „Н. Рилски”*)

Mihailova, N. (2021). The place of the book in children's lives. Survey research in preschool and primary school age, Education and Technology, №12, p. 288 (Михайлова, Н., 2021. *Мястото на книгата в живота на децата. Анкетно проучване в предучилищна и начална училищна възраст, Образование и технологии, бр.12, с.288*)

Pipeva, M. (2014). One's own in the other's, the other's in one's own. Bulgarian translations of English children's literature. Sofia: „St. Kl. Ohridski” (Пипева, М., 2014. *Своето в чуждото, чуждото в своето. Българските преводи на английската детска литература. София: УИ „Св. Кл. Охридски”*)

Todorov, T. (1998). Life with others. Experience in General Anthropology. Sofia: „Science and Art” (Тодоров, Цв., 1998. *Живот с другите. Опит по обща антропология. София: „Наука и изкуство”*)